

УДК 37.013.42:364-786-053.2/.5
DOI: 10.15587/2519-4984.2017.110865

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ

© І. П. Пидюра, Р. Х. Вайнола

У статті запропоновано теоретичне узагальнення та практичне розв'язання наукової проблеми педагогічного забезпечення ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації. Дослідження полягає у здійсненні теоретико-методичного аналізу сутності педагогічного забезпечення ресоціалізації, розробці та впровадженні даного педагогічного забезпечення. Наведено основні ідеї щодо ресоціалізації вихованців центрів та засвідчення досягнення мети і виконання поставлених завдань дослідження

Ключові слова: педагогічне забезпечення, складові, мета, принципи, зміст, напрями, механізми, форми реалізації

1. Вступ

Серед пріоритетів державної політики щодо соціального захисту дітей, які залишились без належного батьківського піклування та виховання визначено:

– встановлення та підвищення ефективності опіки і піклування;

– забезпечення державної фінансової підтримки шляхом запровадження єдиного механізму соціальної підтримки в усіх регіонах України;

– реформування системи закладів усіх форм власності для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

– створення закладів нового типу (Конституція України, Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005), Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» (2005), Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей, Державна цільова програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (2007) та ін.) [1].

Безперечно, безпритульні та бездоглядні діти нагально потребують реабілітації, в процесі якої відбуватиметься їх ресоціалізація в суспільстві. Загострення складності умов життєдіяльності таких дітей, зростання їх кількості обумовлюють потребу в кваліфікованій психолого-педагогічній роботі, зокрема в реабілітаційно-корекційних заходах.

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей нині є найбільш ефективними закладами системи соціального захисту, що можуть систематично та послідовно вирішувати завдання реабілітаційно-корекційної роботи, орієнтуючи її як на саму дитину, так і її біологічну сім'ю. За даними статистичних звітів Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дітей (2014) нині в Україні функціонує біля 120 центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. Не дивлячись на різноманітність послуг Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей (соціально-психолого-педагогічна діагностика, реабілітація, соціально-медичні, юридичні консультативні послуги), нині їх діяльність не дозволяє повною мірою ресоціалізувати дезадаптованих неповнолітніх та повернути їх в суспільство повноцінними громадянами [1].

Аналізуючи вищезазначене, можна говорити про необхідність удосконалення реабілітаційної роботи Центрів, а саме формулювання та розробки ефективного педагогічного забезпечення, що спонукатиме дитину до змін в поведінці, а отже, до природнього входження в суспільство.

2. Літературний огляд

Результати й висновки дослідників, висвітлені в наукових працях з проблеми ресоціалізації вихованців в центрах соціально-психологічної реабілітації представлені за такими основними напрямками:

– особливості виховання дітей із неблагополучних, адиктивних, неповних сімей, що потребують психолого-педагогічної допомоги [1];

– особливості професійної діяльності соціального педагога з асоціалізованими дітьми та технології соціально-педагогічної роботи з ними [2];

– аспекти соціологічних досліджень в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей [3];

– форми роботи з вихованцями центрів соціально-психологічної реабілітації [4];

– науково-теоретичні засади соціально-правового, соціально-педагогічного та соціального захисту [5];

– профілактика та подолання явища дитячої бездоглядності [6].

– соціальні причини виникнення явища дитячої бездоглядності [7];

– організація соціально-педагогічної роботи з дітьми в центрах реабілітації [8];

– особливості соціалізації та самоактуалізації дітей в умовах центрів соціально-педагогічної реабілітації [9];

– соціально-психологічні механізми роботи з асоціалізованими дітьми [10].

Таким чином, актуальність окресленої проблеми, її недостатня розробленість у сучасній педагогічній теорії і практиці та визначені суперечності зумовили вибір теми статті: «Соціально-педагогічні аспекти ресоціалізації вихованців Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей».

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність та складові педагогічного забезпечення про-

цесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та довести ефективність його упровадження.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Розробити складові педагогічного забезпечення ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей;

2. Довести дієвість впровадження педагогічного забезпечення ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей.

4. Розробка та впровадження педагогічного забезпечення

В процесі дослідження було визначено, що *«педагогічне забезпечення ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей»* це – комплекс педагогічних засобів, механізмів та форм їх реалізації, що сприяє активізації власного досвіду та потенціалу вихованців, а також розширює можливості навчально-виховної системи центрів соціально-психологічної реабілітації дітей з метою підвищення ефективності процесу ресоціалізації вихованців [1, 6].

Встановлено, що *складові педагогічного забезпечення процесу ресоціалізації* є важливими структурними змістовими одиницями, що системно впливають на підвищення рівня сформованості показників ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей.

Охарактеризовано *складові педагогічного забезпечення процесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей*: мета, принципи, зміст, напрями, механізми та форми їх реалізації [2].

Метою педагогічного забезпечення процесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей є сприяння подоланню перешкод чи відставання в процесі соціалізації дітей за допомогою комплексу корекційно-реабілітаційних форм соціально-педагогічної роботи.

Принципами педагогічного забезпечення процесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей є – вимоги до його змісту, організації та шляхів реалізації.

Педагогічне забезпечення ресоціалізації вихованців центрів ґрунтується на таких принципах:

- принцип цілеспрямованості;
- принцип рефлексивності;
- принцип партнерства;
- принцип суб'єктивності; принцип синергетичності;
- принцип єдності навчальної, виховної та корекційної роботи у виконанні завдань ресоціалізації.

Визначено *змістові напрями педагогічного забезпечення*:

– спрямованість на розвиток показників спонукально-мотиваційного критерію ресоціалізації вихованців центрів: формування та засвоювання навичок демократичної культури, виконання громадянських обов'язків, взяття відповідальності (за себе, родину, суспільство), формування цілісного світогляду, опанування соціальних навичок;

– спрямованість на розвиток показників регулятивно-вольового критерію ресоціалізації вихованців центрів: усвідомлений вибір життєвих стратегій, реалізація прав, можливостей та мотивації майбутнього соціального і професійного розвитку;

– спрямованість на розвиток показників поведінково-операційного критерію ресоціалізації вихованців центрів: розвиток навичок спілкування, культури комунікацій, розвиток самопізнання, самооцінки, самовизначення.

Механізми реалізації педагогічного забезпечення процесу ресоціалізації вихованців центрів визначено як сукупність цілеспрямованих, взаємопов'язаних, педагогічно керованих процесів, що забезпечують успішність ресоціалізації вихованців у навчально-виховній системі центрів реабілітації.

Визначено механізми упровадження педагогічного забезпечення процесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей:

– механізм сприяння участі вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей у процесі ресоціалізації (визначення потреб дітей та на основі цього підбір таких форм соціально-педагогічної роботи, що мотивуватимуть дітей до активної участі у виконанні завдань корекційно-реабілітаційної програми);

– механізм активізації роботи соціальних педагогів та психологів центрів соціально-психологічної реабілітації дітей на реалізацію завдання забезпечення процесу ресоціалізації вихованців.

– механізм залучення батьків, осіб, що їх замінюють та наставників вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей до співпраці за напрямком ресоціалізації.

На *формульованому етапі експерименту* здійснено упровадження педагогічного забезпечення процесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей: розроблено та впроваджено комплексну програму по роботі з вихованцями «Ти здатен на більше!», форми роботи з батьками вихованців (або особами що їх замінюють) та фахівцями центрів соціально-психологічної реабілітації дітей [3].

З метою підвищення рівня прояву показників спонукально-мотиваційного критерію ресоціалізації вихованців центрів (бажання змінити життя на краще, прагнення інтеграції в соціально-позитивному середовищі, просоціальність мотивації) було впроваджено такі форми роботи [4]:

- терапевтичні заняття: «Пізнай свій внутрішній світ» та «Знайди товариша!»;
- виховні години: «Проблема? Знайдемо вихід!» та «Читати – це сучасно!»;
- заняття з елементами тренінгу: «Я можу Все!»;

– екскурсія на виставку «Історія української родини» в Музей української природи, архітектури та побуту «Мамаєва Слобода»;

– інтелектуальна гра «Граніт науки»;

– конкурс «Наша Україна»;

– круглий стіл «Мої плани на майбутнє».

На підвищення рівня прояву показників регулятивно-вольового критерію ресоціалізації вихован-

ців центрів (цілеспрямованість; соціальна активність; саморегуляція поведінки) було спрямовано такі форми роботи: заняття з елементами тренінгу: «Досягнемо мрії!», «Моя самооцінка», «Нас не зламати!», «Лідер це Я!», «Я контролюю себе!», конкурс «Наш ЗМІ», ерудит-шоу «Пізнайко», КВК «Без друзів мене трохи, а з друзями багато!» [4].

Оптимізація розвитку показників поведінково-операційного критерію ресоціалізації вихованців центрів (комунікативність; конструктивність; гнучкість поведінки) відбувалася за рахунок впровадження таких форм роботи [4]:

- терапевтичне заняття: «Вчимося говорити!»;
- заняття з елементами тренінгу: «Моя впевненість у собі» та «Працюймо разом!»;
- година «неформального» спілкування: «Без конфліктів жити веселіше»;
- виховна година «Традиції – це...»;
- листування з друзями (Анонімне листування з психологом «Скринька довіри»);
- вечір спілкування «Ігри в які грають люди» (за книгою Е.Берна);
- конкурс театралізованої пісні та виробів декоративно – прикладного мистецтва «Всі веснянку заспіваймо».

Активізація соціально-педагогічної роботи з педагогами та психологами центрів соціально-психологічної реабілітації дітей проводилася у формі лекцій за темами: «Процес порушення соціалізації, як соціально-педагогічна проблема», «Особливості процесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей» та педагогічних семінарів за темами: «Причини та наслідки порушення процесу соціалізації дітей», «Що потрібно для успішної ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей» та «Педагогічне забезпечення процесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей» [5].

Залучення батьків вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей (або осіб, що їх замінюють) до соціально-виховного процесу відбувалося шляхом пояснення їм важливості змін їхнього життя, збереження сім'ї, повернення їхньої дитини в сім'ю. Основними формами соціально-педагогічної роботи з батьками були [6]:

- батьківський лекторій (лекції: «Особливості навчання та виховання вихованців центрів», «Роль батьків у вихованні дітей», «Сім'я як основний інститут соціалізації дитини»);
- інтерактивні заняття («Влада батьків над долею дітей», «Відчуй почуття власної дитини», «Як правильно виховувати свою дитину?», «Компромісне виховання», «Що повинні знати хороші батьки?»);
- батьківські кола допомоги (тема обговорення підбиралася спільно з батьками вихованців до кожних наступних зборів).

Під час експериментальної роботи автори прагнули сприяти впровадженню форм порівняно нової ідеї «наставництва» дітей, що потрапили в складні

життєві обставини. Наставництво було визначено як добровільну безоплатну діяльність, будь-якого громадянина України, що досяг повноліття і має бажання та можливість стати «другом» дитині, яка позбавлена батьківського піклування: відвідувати її, проводити з нею дозвілля, допомагати із навчанням. Під час експерименту впроваджено такі форми наставництва, як: екскурсії, кіно-походи, запрошення дитини в гості до наставника, допомога наставником у виконанні домашнього завдання дитини, спортивні ігри, музичні заняття, створення колективних малюнків, колажів, впорядкування території Центру тощо [7].

Рівень ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей визначено як ступінь постійності та тривалості прояву показників ресоціалізованості в свідомості, мотивації та поведінці вихованців [8].

Здійснено змістову характеристику таких рівнів ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей [9, 10]:

- оптимальний рівень ресоціалізації характеризується максимально можливими для даних соціальних умов центру соціально-психологічної реабілітації проявами показників;
- конструктивний рівень ресоціалізації вихованців центрів реабілітації дітей визначається наявністю певної конструкції суспільно-позитивних та негативних проявів у соціалізації вихованців;
- репродуктивний рівень характеризується мінімальними (на рівні репродукції) проявами ресоціалізації.

5. Результати дослідження

З метою оцінки ефективності запропонованого педагогічного забезпечення ресоціалізації вихованців центрів застосовано такі діагностичні методики:

- методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса;
- методика діагностики ступеня готовності особистості до ризику Шуберта;
- методика діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда;
- методика «Дім-Дерево-Людина» Дж. Бука;
- методика діагностики комунікативної установки В.Бойко;
- тест комунікативних умінь Л. Міхельсона.

Експериментальною базою дослідження стали: два центри соціально-психологічної реабілітації дітей в Київській області та один центр соціально-психологічної реабілітації дітей в Черкаській області. Аналіз цифрових даних дозволив засвідчити, що позитивна динаміка оптимального рівня прояву показників ресоціалізації вихованців становила 6,32 % (10 осіб), динаміка на конструктивному рівні прояву показників ресоціалізації вихованців становила 2,53 % (4 особи). Значні зміни відбулися на репродуктивному рівні прояву показників ресоціалізованості вихованців. Кількість дітей з таким рівнем зменшилася на 8,86 % (14 осіб), що вказує на те, що більшість з них набули якісних особистісних змін (рис. 1).

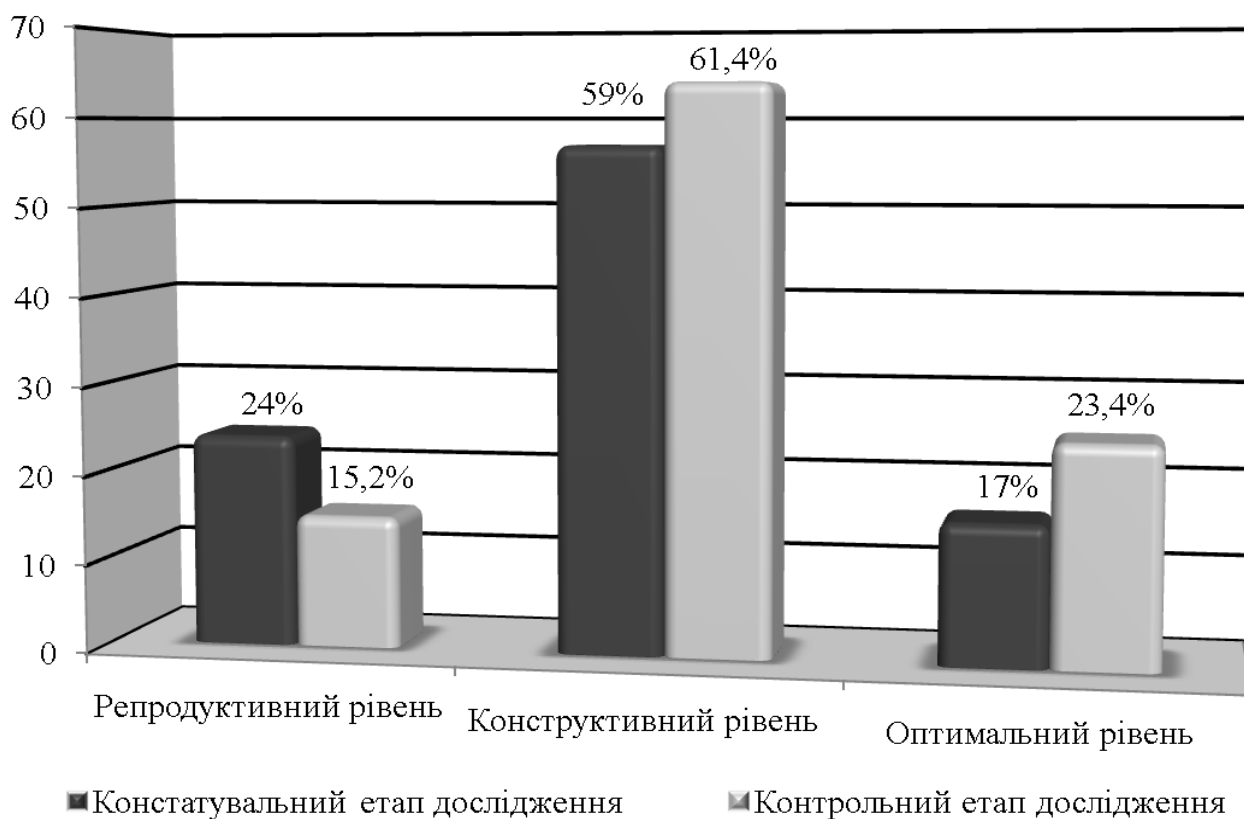

Рис. 1. Результати сформованості показників ресоціалізації вихованців Центрів за всіма критеріями

Аналіз результатів експериментальної роботи довів ефективність запровадженого педагогічного забезпечення процесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, підтвердженням чого є зафіксовані статистично достовірні якісні й кількісні зміни за всіма критеріями – оптимальним, конструктивним та репродуктивним у бік зменшення частки вихованців із репродуктивним рівнем та збільшення частки вихованців із оптимальним рівнем ресоціалізації.

6. Висновки

1. В ході дослідження уточнено поняття «педагогічне забезпечення ресоціалізації». Встановлено, що складові педагогічного забезпечення ресоціалізації є важливими структурними змістовими одиницями, що системно впливають на підвищення рівня

сформованості показників ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. Охарактеризовано складові педагогічного забезпечення процесу ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей: мета, принципи, зміст, напрями, механізми та форми їх реалізації.

2. Доведено ефективність розробленого педагогічного забезпечення ресоціалізації вихованців центрів та форм соціально-педагогічної роботи з ними. Упроваджено комплексну програму ресоціалізації вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. Апробовано форми соціально-педагогічної роботи з батьками вихованців та фахівцями центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи засвідчує наявність позитивних змін у досліджуваних.

Література

1. Безпалько, О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі [Текст]: навч. пос. / О. В. Безпалько. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 208 с.
2. Вайнола, Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика [Текст]: навч. пос. / Р. Х. Вайнола. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 134 с.
3. Вербець, В. В. Методика організації та проведення соціологічного дослідження [Текст]: навч.-метод. пос. / В. В. Вербець. – Березно, 2012. – 231 с.
4. Зимівець, Н. В. Соціально-педагогічні умови формування здорового способу життя учнівської молоді [Текст] / Н. В. Зимівець // Гірська школа Українських Карпат. – 2014. – № 11. – С. 27–29.
5. Кальченко, Л. В. Педагогічні умови соціального захисту дітей у притулках для неповнолітніх [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Л. В. Кальченко. – Луганськ, 2009. – 216 с.
6. Соціальна педагогіка [Текст]: підручник / ред. А. Й. Капська. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 346 с.
7. Безпалько, О. В. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям [Текст]: метод. посіб. / О. В. Безпалько, Л. П. Бурковська, Т. В. Журавель та ін.; ред. І. Д. Зверева, Ж. В. Петрович. – К.: Видавничий дім «Калита», 2014. – 376 с.
8. Комплексні програми центрів соціальних служб для молоді [Текст] / ред. С. В. Толстоухова. – К.: УДЦССМ, 2001. – 204 с.

9. Лютий, В. П. Соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / В. П. Лютий. – Луганськ, 2010. – 296 с.

10. Сидорчук, М. С. Соціально-педагогічні умови само актуалізації старших підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / М. С. Сидорчук. – К., 2016. – 258 с.

Дата надходження рукопису 25.07.2017

Пидюра Іван Петрович, аспірант, кафедра соціальної педагогіки, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна, 01601
E-mail: aspirantsp@gmail.com

Вайнола Рената Хейкїївна, доктор педагогічних наук, професор, кафедра соціальної педагогіки, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна, 01601
E-mail: Vainola@ukr.net

УДК 378.147

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.110798

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПОСІБНИКІВ ІЗ МЕТОДИКИ ПРИРОДОЗНАВСТВА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

© В. І. Самілик

У дослідженні проаналізовано зміст посібників із методики викладання природознавства початку ХХ ст. Порівняно особливості авторських методичних підходів. Основні акценти зроблено на співставленні особливостей викладу матеріалу, його змістового наповнення, подачі графічних матеріалів, дидактичних завдань, організації різних форм роботи.

Автор пропонує включити опрацювання зазначеної літератури у процес професійної підготовки учителів біології. Зосередити увагу на інформації природоохоронного змісту

Ключові слова: методичний посібник із природознавства, професійна підготовка вчителів біології, готовність до природоохоронної діяльності

1. Вступ

Розв'язання проблеми збереження біорізноманіття, в умовах посилення антропогенного навантаження на природу, потребує злагоджених зусиль фахівців педагогічних, природничих і технічних наук як у розробці загальної стратегії, так і прикладних аспектів охорони природи на основі знань законів і принципів функціонування екосистем, ролі і місця людини в них. Сьогодні мова йде про те, що майбутні вчителі біології мають бути орієнтовані на «формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля й розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь» [1]. Саме тому актуальним наразі стало питання формування готовності студентів-біологів до природоохоронної діяльності. Остання визначається як інтегративна динамічна якість особистості, що утворена системою знань, умінь та навичок, потреб, мотивів, здібностей, інтересу та цінностей, спрямованих на оптимізацію відносин у системі «людина – природа» на засадах сталого розвитку.

Особливе місце у процесі професійної підготовки майбутніх учителів посідає методична компетентність. Виходячи з цього, на перший план виступає якість навчально-методичних посібників – навчальних видань з методики викладання окремої дисци-

пліни (її розділу, частини) або з методики виховання [2]. Традиційно основними його компонентами є блок теоретичного матеріалу, методичні вказівки та рекомендації, що стосуються особливостей викладання предмету, організації індивідуальної, самостійної, класної та позакласної роботи, всебічного розвитку та виховання особистості.

2. Літературний огляд

Проблематика оптимізації освітнього процесу продовжує залишатись у центрі уваги сучасних педагогів. Зокрема питання особливостей формування в учнів початкової школи природничо-наукової картини світу [3]. Методика навчання природничих дисциплін стала об'єктом ґрунтовних розвідок широкого кола науковців: методика навчання природознавства в початкових класах [4]; теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти в початковій школі [5]; концепції сучасного природознавства [6]; методика викладання біології [7] та ін.

Залишається недостатньо дослідженим питання, пов'язане з організаційно-педагогічними умовами формування в майбутніх учителів біології фундаментальних наукових знань та практичних умінь, готовності до природоохоронної діяльності на засадах коеволюційного розвитку суспільства та біосфери. Це обумовлює потребу детального розгляду ви-